

ситуація стала різко змінюватися. Ці висновки підтверджуються дослідженнями багатьох відомих вчених, в тому числі А.Л. Лукьянкової [6]. Досліджуючи розподіл зайнятості населення в трудоспособному віці за період 1994 г. по 2002 г. по галузям, автор відзначає, що по освітньому і віковому ознакам, працівники третинного сектора в середньому значно молодіші і більш освічені, ніж заняті в сільському господарстві і промисловості. Всередині сфери послуг найбільш низькі вимоги до освіти працівників пред'являють ЖКХ, зв'язь і транспорт. Крім того, серед зайнятих в сфері послуг більше жінок і міських жителів. Чоловіки домінують в промисловій сфері і на транспорті, а також в сільському господарстві і промисловості. Крім того, автор наводить дані, що стосуються ймовірності переходу між промисловістю, сільським господарством, сферою послуг і станом незайнятості. Згідно з дослідженням, з усіх секторів саме сектор послуг є найбільш стабільним сектором: частка збережених своїх робочих місць була тут постійно вище, ніж в промисловості або сільському господарстві. Більшість звільнених знаходили нову роботу в тій же сфері послуг. Однак у всіх секторах спостерігалися як звільнення, так і найм працівників, причому достатньо високий оборот робочої сили спостерігався навіть в стагнируючих секторах. Оскільки зміна місця роботи зазвичай супроводжується зміною сектора зайнятості, то основною причиною змін в галузевій структурі зайнятості були різниці між секторами в різниці між кількістю втрачених з даного сектора в стан незайнятості і кількістю знову найнятих працівників з числа вперше шукаючих роботу.

Література

1. Бессонов В.А. О трансформационных структурных сдвигах российского промышленного производства / В.А. Бессонов // Экономический журнал ВШЭ. – 2000. – № 2.
2. Bell D. The coming of Post-Industr. Society. N-Y., 1973. P. 327; Castells M. The Rise of the Network Society/ Oxford: Blackwell, 1996. P. 284.
3. Blanchard O. The Economics of Post-Communist Transition. Oxford: Oxford University Press, 1997. P.320.
4. Дорогунцов С. Трансформация структуры экономики: теория и практика / С. Дорогунцов // Экономика Украины. – 2009. – № 1.
5. Иноземцев В. Структурирование общественного производства в системе постиндустриальных координат / В. Иноземцев // Российский экономический журнал. – 1997. – № 11-12.
6. Лукьянова А.Л. Переход к постиндустриальному обществу: Исследование занятости в сервисном секторе экономики России : научный доклад №03/09 / Лукьянова А.Л. – М. : ЕЕРС, 2003. – С. 72.
7. Нецадин А. Экономический рост и кадровый потенциал России / А. Нецадин // Вопросы экономики. – 2000. – № 7.
8. Россия в цифрах. – М. : Росстат, 2008.
9. Российский статистический ежегодник. – М. : Росстат, 2008.
10. Симонова И.Ф. Проблемы совершенствования государственного регулирования нефтяного комплекса России в условиях рынка / Симонова И.Ф. – М. : ЦНИИТЭнефтехим, 2009. – С. 220.
11. Супян В. Рынок труда в США: состояние и проблемы / В. Супян // Человек и труд. – 2008. – № 7.

Надійшла 11.09.2011

УДК 338.12

Ю. М. ЛЕЛЮК

Полтавська державна аграрна академія

ВПЛИВ СПОЖИВЧОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ НА СУЧАСНИЙ МЕХАНІЗМ ЦИКЛОУТВОРЕННЯ ТА АНТИЦИКЛІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

В статті з позицій посткейнсіанства аналізується роль споживчого кредиту в механізмі утворення циклу. Обґрунтовується необхідність спрямування антициклічного регулювання на оптимізацію структури фінансових потоків.

In this article from the point of postkeynsians the role of consumer credit in the mechanism of cycle formation is analyzed. The necessity to direct the anticyclic regulation to the financial flows structure optimization is justified.

Ключові слова: механізм утворення економічного циклу, споживчий кредит, антициклічне державне регулювання.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Необхідність державного антициклічного регулювання доведена практикою економічного життя як окремих країн, так і глобальної економіки, визнана майже всіма сучасними економічними школами і вже не викликає дискусій. Але механізми такого регулювання представники різних економічних шкіл та напрямків бачать по-різному. Криза 2008–2010 років яскраво показала, що традиційний інструментарій антициклічного регулювання макроекономічних процесів не є абсолютно ефективним. Тому необхідно комплексно аналізувати інтерпретацію виникнення циклічних змін ринкової кон'юнктури різними економічними

школами та напрямками [4, с. 96], і, відповідно, критично осмислювати доцільність та можливість використання запропонованих ними методів державного антициклічного регулювання.

Серед подібних економічних шкіл на особливу увагу заслуговує посткейнсіанство, представники якого розглядають сучасні цикли з позицій теорії «грошової економіки», ендогенності грошової маси та гіпотези «фінансової крихкості» [7, с. 81]. З цих позицій особливе місце в процесі циклоутворення займає зростання банківського споживчого кредиту, яке із мультиплікативним ефектом порушує адекватну структуру та обсяги фінансових потоків. Враховуючи тісний взаємозв'язок реального та фінансового секторів сучасної економіки, саме такий підхід представляється нам найбільш плідним в плані пошуку ефективних механізмів та інструментів антициклічного державного регулювання та формування засад релевантної вітчизняної антициклічної політики.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та визначення питань, що не вирішені. Моделі циклу в посткейнсіанській парадигмі розроблені Х.Ф. Мінскі, І. Бондом, Дж. М. Еластом, Д. Деллі Гатті, М. Галлегаті, Л. Гардіні та ін. Дослідження особливостей економічної кризи в російській економіці в контексті посткейнсіанських моделей циклу проводиться в працях Несвітайлової А., Скоробогатова А., Столбова М., Розмаїнського І. та інших. Але проблеми, пов'язані із впливом зростання обсягів споживчого кредитування населення України вітчизняними комерційними банками на механізми утворення економічного циклу та на специфіку його протікання і збільшення амплітуди циклічних коливань, на жаль, залишаються поза увагою українських економістів.

Мета роботи. Метою даної статті є аналіз механізму впливу зростання банківського споживчого кредитування на процеси циклоутворення та амплітуду циклу з позицій посткейнсіанської теорії та обґрунтування напрямків формування релевантних механізмів антициклічного державного регулювання.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів. Державна антициклічна політика зазвичай базується на регулюванні сукупного попиту: його стримуванні – в періоди поживлення і піднесення та його активізації – в періоди кризи і занепаду. Однак в умовах переходу до «грошової економіки» використання традиційних інструментів подібного антициклічного регулювання може мати непередбачувані наслідки. Тому проблема стимулювання сукупного попиту за допомогою розширення споживчого банківського кредитування потребує ретельного аналізу.

З іншого боку, вважається, що циклічні коливання базуються на флуктуаціях інвестиційної діяльності реального сектору. При цьому фінансовий сектор в цілому і банки зокрема можуть тільки змінювати «силу» циклічних збурень, впливати на амплітуду циклічних коливань. Між тим події останніх років яскраво свідчать про те, що фінансовий сектор і сам може виступати фактором циклоутворення, генерувати циклічну динаміку [2, с. 245]. На нашу думку, це відбувається в тому числі і за рахунок гіпертрофованого розвитку споживчого банківського кредитування.

Питання, пов'язані із впливом банківського споживчого кредиту на механізм формування економічного циклу привернули увагу економістів ще при аналізі механізмів циклоутворення часів Великої депресії. Зокрема, в статті Крістофера Брауна «Споживчий кредит та схильність до споживання: свідчення 1930-х років» зазначалося, що в період між 1923 та 1929 роками спостерігався бурхливий розвиток ринку автомобілів, пральних машин, пилососів та інших товарів тривалого вжитку, що мали досить високу ціну. При цьому забезпечував такий активний розвиток відповідних ринків саме споживчий кредит, що надавався комерційними банками. Так, в 1925 році 76% нових автомобілів та 90% нових фортепіано було придбано в кредит, а в 1927 році вже 60,7% загального обсягу роздрібною торгівлі було здійснено в кредит [6]. Причин такого швидкого розповсюдження споживчого кредиту після Першої світової війни було декілька. По-перше, відбулися певні зміни у відношенні суспільства до використання споживчого кредиту. Якщо до війни громадська думка формувалася під впливом релігійної свідомості, яка засуджувала марнотратство і заохочувала заощадливість, то після війни відношення до споживання та заощадження у господарському житті суттєво змінилося. Війна загострила відчуття плінності життя, і ті, хто вижив, намагалися саме сьогодні, негайно, якомога повніше користуватися життєвими благами. Більш лояльне відношення до споживання потягло за собою розповсюдження споживчого кредиту. Водночас відбулися зміни в суспільній свідомості, які дозволили відійти від негативного сприйняття позичкового проценту як плати за користування грошима. Як відомо, більшість релігій засуджує лихварство та стягнення проценту за кредит. Поширення атеїзму та релігійної байдужості після війни зняло презирливе відношення до фінансової діяльності і сприяло її розвитку.

Другою причиною розвитку споживчого кредиту в період після першої світової війни стало прагнення підприємців до розширення обсягів реалізації за рахунок тих верств населення, які мали низький рівень доходів. Орієнтація тільки на домогосподарства з високим рівнем доходів гальмувала розвиток виробництва та стримувала реалізацію підприємницьких здібностей. Виникла нагальна потреба розширити коло покупців дорогих товарів тривалого вжитку за рахунок середньо- та малозабезпечених домогосподарств. Вирішити цю проблему можна було за допомогою поширення споживчого кредитування. Таким чином, саме після Першої світової війни споживчий кредит починає відігравати важливу економічну роль, перетворюючись на один із двигунів циклічних коливань економіки.

Проводячи аналогію із активним розвитком споживчого кредитування в Україні напередодні кризи, варто зазначити, що середній темп зростання кредитів домогосподарств у 2003–2008 роках становив 84% (для порівняння: у Польщі аналогічний показник за цей період дорівнював 28%, у Росії – 59%, у Туреччині – 45%), в той час як середній темп зростання кредитів підприємств становив лише 47% (у Польщі – 13%, у Росії – 27%, у Туреччині – 24%) [5, с. 7]. Динаміка споживчого кредитування населення України характеризується такими даними: залишок коштів на кінець 2006 року становив 58 453 млн. грн., на кінець 2007 року – 115 032 млн. грн., на кінець 2008 року – 115 032 млн грн, а вже на кінець 2009 – лише 137 113 млн грн, на кінець 2010 – 122 942 млн грн. Та на кінець січня 2011 року падіння показника припинилося і залишок коштів по споживчому кредитуванню населення склав 122 950 млн грн [1].

Серед факторів, що сприяли такому розвитку споживчого кредитування в країні, ми вважаємо за необхідне виділити наступні. По-перше, це усвідомлення більшістю домогосподарств того факту, що вони, нарешті, можуть придбати ті товари тривалого вжитку, які були недоступні більш старшим поколінням – ані за часів Радянського Союзу, ані в період 1991–1999 років, коли відбувався складний процес болісного руйнування старої економіки і не завжди релевантного розвитку паростків нової ринкової економічної системи. Своєрідна психологічна ейфорія, підігріта не завжди добросовісною рекламою, призвела до зниження «ризиків позичальника» в масовому масштабі. По-друге, певне підвищення рівня життя населення накладалося на ще «свіжий» досвід втрати заощаджень за рахунок «інфляційного податку» в 1990-х роках, тому необхідність витратити зароблене і «незароблене» (отримане у вигляді споживчого кредиту) спонукала до розширення споживання населення. Варто підкреслити, що від такого підвищення схильності до споживання вітчизняних домогосподарств вигравали, головним чином, зарубіжні виробники, оскільки за рахунок споживчого кредиту купувалися, в основному, товари тривалого вжитку, вироблені фірмами-імпортерами. Крім того, гіпертрофоване зростання схильності до споживання, в тому числі за рахунок споживчого кредиту, суттєво спотворювало і такий важливий в загальній моделі ринкового кругообороту потік, як потік заощаджень. Адже при споживчому кредитуванні заощадження домогосподарств перетворюються на свою протилежність: споживчий кредит – це, фактично, заощадження зі знаком «мінус». Тому виконувати свою макроекономічну функцію вони не можуть; відповідно, фірми через фінансовий ринок не отримують необхідних коштів для придбання інвестиційних товарів та послуг, розширення виробництва та оновлення технологій тощо. Таким чином, нормальний рух фінансово-грошових потоків в економічній системі порушується, що додатково підвищує її «фінансову крихкість».

Проводячи аналіз структури споживчих кредитів в Україні необхідно зазначити, що найбільшу питому вагу мають кредити на придбання автомобіля, на другому місці – кредити на придбання нерухомості, на третьому місці – кредити на придбання побутової техніки. Середній розмір споживчого кредиту для домогосподарства становить 200–300 тисяч грн, хоча за три останні роки цей показник зменшився до 100–170 тисяч гривень. При цьому у 87% випадків заставаю за кредит є майбутні доходи, у 76% випадків мінімальна частка першого внеску становить всю величину заощаджень позичальника, а у 64% випадків строк кредитної угоди значно перевищує середні показники терміну кредитних угод в Україні. Відповідно, під час кризи у 56% випадків виникли проблеми із погашенням споживчих кредитів, у 34% випадків домогосподарства втрачали як набуте майно, так і витрачені кошти, а у 12% випадків вони були неспроможні покрити заборгованість усім своїм майном [1].

Коливання попиту на товари тривалого вжитку порівнюється у посткейпсіанстві із впливом інвестиційного попиту на макроекономічну динаміку. На наш погляд, тут існують певні принципові розбіжності. Інвестиційний попит на капітальні активи характеризується циклічними коливаннями незалежно від того, як розвинені кредитні відносини в даній економічній системі, або навіть – чи існують кредитні відносини взагалі. Адже невизначеність майбутнього доходу на інвестиції має місце незалежно від ступеня розвитку та поширення кредиту. Інакше кажучи, кредит виступає лише каталізатором циклічних коливань попиту на капітальні активи, збільшує їхню амплітуду. Інша ситуація виникає при аналізі взаємозв'язку розвитку споживчого кредиту та попиту на товари тривалого вжитку. Для товарів тривалого вжитку кредит є першопричиною коливання попиту. Відсутність споживчого кредиту призвела б до того, що попит на товари тривалого вжитку визначався б виключно рівнем доходу домогосподарств. Відповідно, жодних суттєвих коливань попиту на цю групу товарів тоді б не виникало.

Таким чином, розвиток споживчого кредитування означає, що кредитні відносини перетворюються з каталізатора циклічних коливань на їхню безпосередню причину. Це означає, що економічний цикл може розвиватися під впливом не тільки інвестиційної активності в реальному секторі економіки, але й завдяки нерегульованому, гіпертрофованому розвитку споживчого кредиту.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі. Представники посткейпсіанського напрямку підкреслюють, що економічні кризи виникають тоді, коли формується несприятлива структура фінансових потоків економічних суб'єктів. Саме тому державна антициклічна політика повинна бути спрямована не на регулювання сукупного попиту в цілому, а на регулювання структури фінансових потоків. Це означає, що не тільки за допомогою фіскальної політики повинні регулюватися потоки прибутків фірм, що працюють в реальному секторі економіки, але й за допомогою монетарної політики Центрального Банку повинні підтримуватися фінансові надходження комерційних банків. Якщо ж Центральний Банк зосереджується виключно на питаннях стабілізації грошової маси і

відмовляється від регулювання фінансових потоків комерційних банків, то здатність фінансової системи країни забезпечувати нормальний розвиток економіки суттєво порушується, що може привести до катастрофічних наслідків. В свою чергу фінансові потоки комерційних банків залежать від структури їхніх кредитних портфельів, в тому числі від ризиковості та питомої ваги споживчих кредитів, виданих домогосподарствам на придбання товарів тривалого вжитку. Динаміка споживчих кредитів здатна не просто посилювати амплітуду циклічних коливань в економіці, але й сама стає фактором циклоутворення. Тому умови надання споживчих кредитів комерційними банками, їхня питома вага в кредитному портфелі, методика розрахунку кредитоемності домогосподарства, визначення стандартів кредитоздатності, оцінка ступеня допустимого рівня ризику тощо повинні стати об'єктом регулювання з боку Центрального банку при виконанні ним наглядової функції за діяльністю комерційних банків. Регулювання ринку споживчих кредитів повинно здійснюватися в тісному зв'язку із стратегічними цілями кредитно-грошової політики та антициклічної політики уряду в цілому. Основні механізми та інструменти такого регулювання потребують ретельного аналізу вітчизняних економістів, критичного осмислення досвіду їхнього використання в економічно розвинених країнах, а також його адаптації до вітчизняних реалій.

Література

1. Гава Ю. Кредит: рятівне коло чи зашморг? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/03/29/279666/>
2. Лелюк Ю.М. Гіпотеза фінансової крихкості як методологічний інструментарій державної антициклічної політики / Ю.М. Лелюк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків : ХНТУСГ, 2010. – Вип. 105. – С. 244–250.
3. Луняков О.В. Генезис понятий «финансовая нестабильность» и «финансовая хрупкость» в контексте мировых финансовых кризисов / О. Луняков // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 2. – Т. 2. – С. 185–188.
4. Розмаинский И.В. Эндогенность денег, финансовая хрупкость и текущий экономический кризис / И. Розмаинский // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2010. – Вип. 38-2. – С. 96–101.
5. Савченко О. Феноменологія НБУ: До питання про реформування Національного банку України / О. Савченко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 3, 30 січня. – С. 1, 7.
6. Скоробогатов А.С. Цикличность как результат использования потребительских товаров длительного пользования [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://institutional.narod.ru/skorobogatov/8.pdf>
7. Столбов М. Глобальный финансовый кризис в контексте посткейнсианской монетарной теории / М. Столбов // Вестник Института экономики РАН. – 2009. – № 2. – С. 78–87.

Надійшла 01.09.2011

УДК 330.366, 519.862.3

С. П. МАНЖУЛА

Одесский государственный экономический университет

ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВА ДВОЙСТВЕННОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ЛИНЕЙНОЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

В работе рассматривается понятие двойственной устойчивости, свойственное линейным технологическим моделям (ЛТМ) экономических систем. Это свойство наглядно продемонстрировано на примере ЛТМ типа модели фон Неймана для украинской экономики, и даны рекомендации по стабилизации системы.

In this article author is considering the dual stability conception that is the property of economic systems linear technological models (LTM). This property is graphically demonstrated on example of LTM von Neumann type for Ukrainian economy. There recommendations for system stabilization were given.

Ключевые слова: линейная технологическая модель, двойственная устойчивость, сбалансированный рост, магистраль фон Неймана, модель «затраты–выпуск».

Для любой экономической системы одним из самых основных понятий является понятие устойчивости. Даже если в системе достигнут достаточно высокий темп экономического роста, это далеко не всегда означает наступление длительного благополучия. Незначительные колебания цен, отголоски экономического кризиса в соседних странах, демографические проблемы и многое другое может быстро вывести систему из равновесия и свести на нет долгий путь развития.

В связи с этим возникает ряд вопросов. Как выявить самые уязвимые, неустойчивые элементы экономической системы? Какова степень неустойчивости экономической системы нашей страны? Как вернуть систему к равновесию?

Проблеме устойчивости экономических систем посвящено множество работ выдающихся учёных, например, [1, 2]. Отмеченные работы связаны с исследованием свойств динамических ЛТМ, в частности,